

Jerzy Nikolajew

Uniwersytet Rzeszowski

ORCID: 0000-0003-1505-9710

jerzy-nikolajew@wp.pl

Odmowa uznania przez państwo litewskie neopogańskiej wspólnoty religijnej. Przypadek Romuva przed Europejskim Trybunałem Praw Człowieka

Wstęp

W dniu 17 grudnia 2024 r. parlament Litwy podjął uchwałę w sprawie Antycznego Bałtyckiego Stowarzyszenia Religijnego Romuva, nadając temu stowarzyszeniu uprawnienia przewidziane dla tej kategorii wspólnot religijnych¹. Wymierne korzyści z tego tytułu to możliwość nauczania religii w szkołach, uznanie skutków cywilnych małżeństwa wyznaniowego, uzyskania emerytur państwowych dla duchownych czy transmisja nabożeństw w mediach publicznych oraz zwolnienia z podatku gruntowego². Uchwała parlamentarna z grudnia 2024 r. zakończyła spór powstały także w gronie posłów co do tego, czy neopogańska wspólnota religijna Bałtów, reprezentowana przez stowarzyszenie Romuva, wpisuje się w wymiar dziedzictwa historycznego, duchowego i społecznego Litwy, pozostającej przecież od stuleci pod wpływami religii katolickiej. Długa dyskusja parlamentarna podzieliła posłów na tyle, że głosowania w sprawie państwowego uznania Romuwy kończyły się

¹ Na Litwie funkcjonuje jednoizbowy parlament określany jako Sejm Republiki Litewskiej (Lietuvos Respublikos Seimas) składający się z 141 posłów. Zob. J. Zieliński, *Seimas parlament Litwy*, Warszawa 2003, s. 9. W przedmiotowym sejmowym głosowaniu wzięło udział 127 posłów. Za uchwaleniem uznania przez państwo Romuwy głosowało 85 posłów, przeciwnych było 14, a 28 wstrzymało się od głosu. Przeciwni byli parlamentarzyści z Akcji Wyborczej Polaków na Litwie – Związku Rodzin Chrześcijańskich, zdecydowanie konserwatywni w swoich poglądach. W tym czasie rząd sprawujący władzę na Litwie określano jako centrolewicowy – www.pl.belsat.eu/83973871/nowy-litewski-sejm-uznal-religie-pradawnych-baltow (data dostępu: 8.12.2025).

² A. Borowik, *Poganie z „Romuvos” żądają równych praw i czekają na decyzję Strasburga*, „Kurier Wileński” z 8 czerwca 2020 r., s. 1.

wcześniej negatywnym rozstrzygnięciem dla wnioskującego stowarzyszenia. Pod wpływem opinii ekspertów oraz hierarchów kościoła dominującego na Litwie przeciwnicy parlamentarni uznania Romuwy podawali w wątpliwość istnienie „starej wiary bałtyckiej” oraz znaczenie tego nacjonalistycznego nurtu neopogaństwa dla litewskiej tradycji. Jednocześnie podkreślali to, że na Litwie (będącej państwem katolickim) funkcjonowanie religii pogańskiej jest wyrazem tolerancyjnego stosunku katolickiego społeczeństwa do innych organizacji religijnych³. Także w konstytucji⁴ i w ustawie o związkach wyznaniowych i stowarzyszeniach (dalej: ustawa wyznaniowa lub ustawa⁵) zapewniona została wolność o charakterze wspólnotowym takich organizacji religijnych i tym samym zakazano dyskryminacji religijnej. Ochrona gwarancyjna związków wyznaniowych w państwie litewskim wynika także z ratyfikacji przez Litwę w dniu 3 czerwca 1993 r. Europejskiej konwencji praw człowieka (dalej jako EKPC lub konwencja⁶) i z zobowiązań tego państwa do ochrony praw człowieka na swoim terytorium zgodnie z zasadami określonymi w tej konwencji.

Jednak zanim doszło do końcowego „załatwienia” kazusu Romuwy, pojawiły się trudności, wobec których stowarzyszenie złożyło skargę do Europejskiego Trybunału Praw Człowieka (dalej jako ETPC) w przedmiocie odmowy uznania państwowego. Skarżący zarzucili państwu litewskiemu złamanie zasad konwencyjnych (art. 9, 13 i 14 EKPC) poprzez dyskryminację religijną, nieprzestrzeganie neutralności i bezstronności światopoglądowej państwa, zaangażowanie władz kościelnych w procedurę prac parlamentarnych i arbitralne (bez opcji odwoławczej) podejmowanie decyzji przez organ polityczny, czyli sejm. Orzeczenie w ETPC podjęto jednomyślnie i uznano żądania skarżącego stowarzyszenia. W ten sposób stowarzyszenie Romuwa uzyskało stabilność państwową, choć formalnie i bez przeszkód mogło wypełniać swoją misję religijną już od 1992 r.⁷

Kazus wspólnoty religijnej neopogańskiej, czyli Romuwy, rozstrzygnięty ostatecznie przez sąd międzynarodowy w wyroku z dnia 8 czerwca 2021 r.⁸,

³ J. Nowina-Witkowski, *Litwin utracony. Historia pewnej tożsamości*, „Rzeczpospolita” z 9 października 2025 r., s. 3.

⁴ Konstytucja Republiki Litewskiej przyjęta przez obywateli Republiki Litewskiej w referendum przeprowadzonym w dniu 25 października 1992 r. (V.Ž. z 1992 r., Nr 33-1014).

⁵ Ustawa o związkach wyznaniowych i stowarzyszeniach z dnia 4 października 1995 r. (V.Ž. z 1995 r., Nr 89-1985; z 1997 r., Nr 66-1618; z 2000 r., Nr 40-1115).

⁶ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r., Nr 61, poz. 284) z protokołami uzupełniającymi.

⁷ Zob. Z. Drozdowicz, *Neopoganim w Europie Środkowej i Wschodniej – wybrane problemy badawcze*, „Przegląd Religioznawczy” 2012, nr 2(280), s. 10.

⁸ Wyrok ETPC z 8 czerwca 2021 r. w sprawie *Romuva v. Litwa*, skarga nr 48329/19. Orzeczenie w sprawie Romuwa ma związek (poprzez wątek dyskryminacyjny) z innymi wyrokami ETPC, przywołanymi w uzasadnieniu do tego wyroku (wyroki ETPC: z 19 grudnia 2018 r. w sprawie *Molla Sali v. Grecja*, skarga nr 20452/14; z 26 kwietnia 2016 r. w sprawie *Izzettin Dogan*

wymaga szerszego komentarza w kontekście rozwiązań litewskich i obecności takich wspólnot w społeczeństwach innych państw bałtyckich. Także orzeczenie ETPC dotyczące sąsiedniego wobec Polski państwa to powód, dla którego podjęto niniejszą analizę. Poza tym kwestie rozwiązania dotyczącego szeroko rozumianej „akceptacji”, czyli państwowego uznania lub rejestracji nowych ruchów religijnych i światopoglądowych, określanych też mianem nietradycyjnych, wpisane są w idee państwa prawnego jako wzorca dla zasad demokracji i wolności, stąd warto o tym dyskutować, także w tym miejscu.

Wspólnota religijna dawnych Bałtów

Romuva to wspólnota religijna dawnych Bałtów, będąca odmianą bałtowierstwa, założona w XX w. na Litwie i tam głównie prowadząca swoją działalność, chociaż aktywna jest także wśród litewskich emigrantów głównie w Stanach Zjednoczonych, Kanadzie, Australii, Wielkiej Brytanii oraz w Norwegii, czyli w największych skupiskach Litwinów na obczyźnie. Jej nazwa wywodzi się od nazwy starożytnej pruskiej świątyni, a praktyki religijne tej wspólnoty traktowane są jako element kultury, sztuki, folkloru i pieśni Bałtów⁹. Trzeba zauważyć, że historycznie, bo już za czasów chrześcijańskiej misji św. Brunona z Kwerfurtu, nie udało się schrystianizować pogan (utożsamianych z Bałtami) mieszkających między Litwą a Prusami ani później podczas wypraw krzyżowych przeciwko poganom znad Morza Bałtyckiego. Dopiero chrzest Wielkiego Księcia Litewskiego Mendoga (1251) w miarę ustabilizował sytuację religijną w państwie litewskim, chociaż nowo ochrzczony władca sam dalej praktykował pogaństwo, gdyż składał ofiary bogom kowali, lasów i myśliwych¹⁰. Wkrótce wyrzekłszy się chrześcijaństwa powrócił do „starych bogów”, a wiara dawnych Bałtów przejściowo stała się oficjalną religią państwową aż do 1387 r., czyli do powrotu do chrześcijaństwa za sprawą Olgierda¹¹. „Nowy” chrzest Litwy spowodował, że wierzenia pogańskie zeszły do „podziemia”, a kult Bałtów musiał stopniowo zanikać. Trwał jeszcze szczątkowo w tradycji chłopskiej, szczególnie żmudzkiej, natomiast wyższe warstwy społeczne, z obawy o utratę wpływów w państwie, musiały zadeklarować odejście

v. Turcja, skarga nr 62649/10; z 9 grudnia 2010 r. w sprawie *Savez Crkva „Rijec Života” v. Chorwacja*, skarga nr 7798/08).

⁹ J. Tomaszewicz, *Stare religie nowej ery. Główne nurty współczesnego neopogaństwa*, „Nomos” 1993, nr 3, s. 99–100; J. Sas-Zubrzycki, *Bogoznastwo Słowian*, Lwów 1925, s. 39.

¹⁰ Założyciel Romuwy Jonas Trinkunas w 1967 r. zyskał akceptację władz na tyle, że odznaczony został odznaczeniem państwowym przez prezydenta Republiki, a podczas jego pogrzebu (na trumnie sękaty kij i udział zawodowych płaczek) obecni byli przedstawiciele rządu. Zob. J. Ochmański, *Historia Litwy*, Wrocław 1982, s. 66; M. Jucas, I. Luksaite, V. Merkys, *Lietuvos istorija*, Vilnius 1988, s. 77–78.

¹¹ V. Alisaukas, *Dzieje chrześcijaństwa na Litwie*, Warszawa 2014, s. 27–30.

od pogaństwa¹². Swego rodzaju odrodzenie religii pogańskiej związane było z ideą literackich mitów, nawiązujących do starożytności i z okresem litewskiego romantyzmu oraz powrotem na początku XX w. do dawnego folkloru i zwyczajów przedchrześcijańskich. Szczególnie Wilhelmas Starostas rozpropagował wartości naturalnej religii Litwinów także w nawiązaniu do hinduizmu i kultury Indii¹³. Stąd też współcześni członkowie Romuva uznają go za prekursora idei tej wspólnoty, a powiązania z kulturą Indii paradoksalnie umożliwiły funkcjonowanie (choć w ograniczonej formie) tej wspólnoty w czasach Związku Radzieckiego, będąc przeciwwagą dla litewskich katolików¹⁴. Z drugiej strony ruchy neopogańskie, kojarzone z nacjonalizmem litewskim, nie mogły być tolerowane w społeczeństwie sowieckim, dlatego też okres względnej swobody religii Bałtów był jednak kontrolowany przez służby specjalne i trwał aż do uzyskania przez Litwę niepodległości. Wcześniej Romuva jako ruch społeczny mocno angażowała się w proces uznania niezależności Litwy od ZSRR, a w 1992 r. uzyskała formalną rejestrację jako organizacja religijna. Jednak dopiero w 2002 r. neopoganie z Wilna, Kowna i Małatów (głównych skupisk wiernych tej wspólnoty) utworzyli jedną wspólnotę religijną dawnych Bałtów. W 2003 r. część wyznawców tzw. Druwi oddzieliła się od nich z powodu różnic doktrynalnych, obrzędowych i świątecznych¹⁵.

W zakresie strukturalnym Romuva zrzesza ok. 30 wspólnot, z tym że niektóre funkcjonują jako niezarejestrowane w porządku państwowym albo są aktywne tylko zagranicą. Wspólnotą religijną formalnie kieruje kriwe (centralnie), a w terenie duchownych określa się mianem wajdelotów. Kapłani tworzący krąg wajdelotów zwolywani przez kriwe stanowią organ wspólnoty, podejmując wszystkie strategiczne dla stowarzyszenia decyzje, podczas kiedy kapłani umocowani zostali do udzielania małżeństw czy prowadzenia uroczystości chowania zmarłych. Od 2018 r. Romuva to organizacja połączona z lotewskimi bałtowiercami i posiada status wspólnoty międzynarodowej. Obrzędowość religijną i święta powiązano z przyrodą i ziemią, a najważniejsze święto religijne to ogień obrzędowy Jorge (organizowane jako święto wiosenne), szczególnie uroczyscie celebrowane w Kulionisach. Ich obrzędy religijne skoncentrowano głównie wokół znaczenia ognia, a miejsca rytuałów religijnych wyznaczano w miejscach dawnych świątyń pogańskich, usytuowanych najczęściej w naturalnych środowiskach przyrodniczych. Tańce i pieśni

¹² K. Chodyniecki, *Próby zaprowadzenia chrześcijaństwa na Litwie przed r. 1386*, „Przegląd Historyczny” 1914, nr 18, s. 19.

¹³ M. Kosman, *Zmierzch Perkuna, czyli ostatni poganie nad Bałtykiem*, Warszawa 1981, s. 34.

¹⁴ P. Wiench, *Neopaganism in Central and Eastern Europe*, „Społeczeństwo Otwarte” 1995, nr 4, s. 79.

¹⁵ K. Aitamurto, S. Simpson, *Modern pagan and native faith movements in Central and Eastern Europe*, Durham 2013, s. 3.

ludowe, hołdy składane bóstwom, przekazywanie pucharu z miodem pitnym lub piwem wpisano do obrzędów w oparciu o kalendarz świąt pogańskich¹⁶. Dаты świąteczne związane głównie z cyklem przyrody i celebracją religijną występowania równonocy wiosennej, przesilenia letniego, równonocy jesiennej oraz przesilenia zimowego. Jednocześnie wyznawcy tej religii obchodzą także inne święta, np. Boże Narodzenie i Wielkanoc oraz Zielone Świątki, a także noc Kupały, święto plonów, ostatki czy dziady¹⁷. Trudno jednak identyfikować te święta z uroczystościami, np. chrześcijańskimi, ale trudno też nie wiązać ich z tradycjami kościelnymi (*vide*: Boże Narodzenie i Wielkanoc). Natomiast widoczne jest w tym miejscu silne nawiązanie do literatury romantycznej, szczególnie poprzez tradycję duchów osób zmarłych (mickiewiczkowskie dziady) czy postać Wajdeloty z *Konrada Wallenroda*¹⁸.

Status prawny litewskich instytucji religijnych

Status litewskich związków religijnych określony został w ustawie zasadniczej oraz w ustawie wyznaniowej¹⁹. W art. 43 Konstytucji Republiki Litwy organizacjom religijnym zapewniono swobodę funkcjonowania w ramach porządku prawnego ustalonego w tym państwie i w tym samym przepisie zawarto proklamację o nieistnieniu religii państwowej. Rozdział Kościoła od państwa potwierdzono także w wyroku Trybunału Konstytucyjnego z 13 czerwca 2000 r. oraz w art. 7 ustawy wyznaniowej. Natomiast definicja ustawowa związku wyznaniowego została określona w art. 2 tej ustawy jako „zespół składający się z grupy jednostek zmierzających do urzeczywistnienia celów tej samej religii”. Z kolei stowarzyszenie (drugi element tytułatury ustawy) musi składać się z co najmniej dwóch związków religijnych, posiadających wspólne kierownictwo (centrum religijne), będące organem zarządzającym stowarzyszenia religijnego. Jednocześnie ustawa rozróżniła kategorie związków wyznaniowych i stowarzyszeń, przyjmując podział na trzy grupy. Do

¹⁶ R. Okraska, *W kręgu Odyna i Tryglawa. Neopoganizm w Polsce i na świecie (zarys problematyki)*, Białą Podlaską 2001, s. 28.

¹⁷ H. Adamowicz, *Noc Świętojańska jako „ochrzzczenie” pogańskiego świata*, „Kurier Wileński” z 23 czerwca 2023 r., s. 2.

¹⁸ M. Maszkiewicz, *Neopogaństwo na Litwie (zarys problematyki)*, „Nomos” 1994, nr 5, s. 107–108.

¹⁹ W przypadku rozwiązań litewskich śmiało można wykorzystać definicję ukształtowaną w polskiej doktrynie prawa wyznaniowego i za M. Pietrzakiem uznać, że „związek wyznaniowy stanowi specyficzny typ zorganizowanej społeczności ludzkiej, posiadający określony ustrój wewnętrzny, zdolny do wytworzenia organów władzy, które spełniają wewnętrzne funkcje i reprezentują związek na zewnątrz oraz uprawnione są do określania praw i obowiązków swoich członków. Podstawowym kryterium wyodrębniającym związek wyznaniowy od innych organizacji społecznych jest cel, który polega na zapewnieniu wyznawcom możliwości zaspakajania ich potrzeb religijnych”. Zob. M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2010, s. 13.

pierwszej zaliczono tradycyjne związki wyznaniowe i stowarzyszenia będące częścią historycznego, duchowego i społecznego dziedzictwa państwa i zgodnie z art. 5 ustawy zakwalifikowano do nich Kościół rzymskokatolicki, Kościół greckokatolicki, Kościół ewangelicko-luterański, Kościół ewangelicki reformowany, Rosyjski Kościół Prawosławny, Kościół Starowierców, wspólnoty żydowskie, wspólnoty religijne muzułmańskie sunnickie i wspólnoty karaïmskie. W art. 6 ustawy przewidziano rozwiązanie, umożliwiające uznanie przez państwo związku wyznaniowego lub stowarzyszenia stanowiącego część dziedzictwa kulturowego Litwy pod warunkiem, że zostaną zarejestrowane w organie państwowym po pozytywnym uwzględnieniu przesłanek niesprzeczności statutowej z prawem i moralnością. Tym podmiotom religijnym odmówiono jednak cechy bycia tradycyjną religią litewską, co zostało potwierdzone w przywołanym wcześniej orzeczeniu Trybunału Konstytucyjnego z 13 czerwca 2000 r., według którego „nazywanie kościołów i organizacji religijnych tradycyjnymi nie stanowi aktu ustanowienia ich tradycyjnymi, ale podkreśla ich tradycyjny charakter i status ich relacji ze społeczeństwem. Akt taki odzwierciedla rozwój i poziom kultury religijnej w społeczeństwie”²⁰. Według Jolanty Kuznecoviene oznacza to nic innego, jak „zamknięcie liczby kościołów tradycyjnych”²¹. Takie związki wyznaniowe i stowarzyszenia mogą żądać od państwa ich uznania pod warunkiem spełnienia przez nie okresu 25 lat funkcjonowania na terytorium państwa litewskiego, licząc od pierwszej ich rejestracji. Organ formalnie uprawniony do dokonania aktu uznania to parlament litewski, ale uznanie może nastąpić dopiero po uzyskaniu opinii ze strony Ministra Sprawiedliwości. Jednak w przypadku odmowy uznania takiej organizacji religijnej kolejny wniosek może zostać złożony dopiero po upływie 10 lat, licząc od daty negatywnego rozpatrzenia wcześniejszego wniosku. Uzyskanie uznania państwowego to jednoczesna gwarancja ze strony państwa posiadania osobowości prawnej (art. 43 Konstytucji) i możliwość funkcjonowania tych podmiotów w obrocie prawnym, w tym gospodarczym. Nie jest konieczna wówczas rejestracja ich statutów i złożenie innych dokumentów, będących wymaganymi załącznikami do wniosku rejestracyjnego. Stosowana jest tu jedynie procedura mało skomplikowana, formalnie polegająca na zgłoszeniu do Ministerstwa Sprawiedliwości. Organ ministerialny to podmiot prowadzący rejestry nowo założonych i ponownie zarejestrowanych tradycyjnych związków wyznaniowych i stowarzyszeń.

Natomiast zupełnie inaczej uregulowano status nietradycyjnych związków wyznaniowych i stowarzyszeń, gdyż z ich strony wymagana jest większa formalna aktywność aniżeli w przypadku pozostałych organizacji religijnych

²⁰ Orzeczenie TK Republiki Litewskiej z 3 czerwca 2000 r. (V.Ž. z 2000 r., Nr 49).

²¹ J. Kuznecoviene, *Państwo i Kościół na Litwie*, [w:] G. Robbers (red.), *Państwo i Kościół w krajach Unii Europejskiej*, Wrocław 2007, s. 220.

funkcjonujących już w porządku prawnym Litwy. Uzyskanie przez nich osobowości prawnej możliwe jest dopiero po zarejestrowaniu tych podmiotów w państwowym rejestrze osób prawnych. I w tym zakresie ustawodawca zobowiązał wnioskodawców (tych musi być co najmniej 15 pełnoletnich obywateli Republiki Litewskiej) do złożenia dokumentów w formie statutu i dokumentów ściśle sformalizowanych. Dotyczy to pełnych informacji co do nazwy związku religijnego, miejsca głównej siedziby, formy prawnej tego związku religijnego, doktryny religijnej, struktury organizacyjnej, władz, reprezentacji na zewnątrz, prawa wstępowania i występowania członków z organizacji religijnej, kwestii posiadania majątku oraz likwidacji tego podmiotu religijnego.

Wymagania tego rodzaju wydają się słuszne z punktu widzenia interesu państwa (reprezentowanego w tym zakresie przez ministerstwo sprawiedliwości), gdyż chodzi w tym miejscu przede wszystkim o wykluczenie z procedury rejestracyjnej takich podmiotów wyznaniowych, które potencjalnie mogą zagrozić bezpieczeństwu państwa w znaczeniu globalnym albo naruszać uprawnienia o charakterze jednostkowym. Poza tym przewidziano niezbyt wydłużony termin rozpoznawania takich wniosków rejestracyjnych (6 miesięcy od daty złożenia) ale za każdym razem ustawodawca (w art. 12 ustawy wyznaniowej) zobowiązał ministra sprawiedliwości do zastosowania bezwzględnej odmowy zarejestrowania statutu związku wyznaniowego lub stowarzyszenia w sytuacji stwierdzenia braków formalnych wymaganych dla wniosków rejestracyjnych, działalności organizacji religijnej naruszającej prawa i wolności człowieka lub bezpieczeństwo i porządek publiczny a także w razie zarejestrowania pod taką samą nazwą innych statutów organizacji religijnej. W związku z tym państwo litewskie (pod wpływem rekomendacji Parlamentu Europejskiego z dnia 14 kwietnia 2000 r. dotyczącej nielegalnej działalności sekt) zdecydowało o powołaniu międzyresortowej komisji w tym przedmiocie, której zadaniem jest koordynacja działań ze strony odpowiedzialnych ministrów i wymiana informacji zabezpieczających przed wpływem sekt utrudniających normalne funkcjonowanie państwa²².

Trzeba także podkreślić, że z uwagi na przymiot posiadania przez związki wyznaniowe i stowarzyszenia legalnie dopuszczone do obrotu osobowości prawnej stosowane są wobec nich przepisy Kodeksu cywilnego, przede wszystkim w zakresie zobowiązań²³. Ponadto przewidziano finansowanie nauczania religii prowadzonej w szkole publicznej przez podmioty religijne

²² Pojęcie sekty nie występuje w porządku prawnym Litwy. Zamiast tego używana jest formuła ustawowa „religie nietradycyjne”. Jednocześnie należy zauważyć, że „sektą” to pojęcie obce także ustawodawstwu innych państw, w tym Rzeczypospolitej Polskiej. Zob. C. Masek, *Status prawny sekt destrukcyjnych oraz nowych ruchów religijnych działających na obszarze Polski*, „Studia Prawnicze” 2017, z. 1, s. 136.

²³ Kodeks cywilny Republiki Litewskiej z dnia 18 lipca 2000 r. – www.e-tar.lt/portal/lt/legal/Act/TAR-8A39C83848CB (data dostępu: 8.12.2025).

uznane przez państwo. Wsparcie dotyczy także ochrony zabytków sakralnych, poza tym takie związki wyznaniowe wyłączone są spod obowiązku podatkowego (w zakresie budynków i urządzeń wykorzystywanych wyłącznie do działalności religijnej), mogą otrzymywać wsparcie budżetowe w zakresie działalności edukacyjnej lub charytatywnej, a państwo litewskie gwarantuje możliwość pełnienia przez nie posługi religijnej w instytucjach publicznych (wojsko, więzienia, szpitale).

Wyrok ETPC z 8 czerwca 2021 r.

Z orzeczenia ETPC można wyprowadzić wnioski wymagające szerszego komentarza, gdyż uwagi zawarte w tym orzeczeniu mają charakter zdecydowanie wielowątkowy. Dotyczą kolejno kontekstu samego powództwa, odnosząc się do wniosku stowarzyszenia (czyli skarżącego), debaty sejmowej w przedmiotowej sprawie, przywołania stosowanych przepisów krajowych i norm międzynarodowych. Stąd też z analizy orzeczenia z 8 czerwca 2021 r. wynika nie tylko ocena stanu faktycznego i prawnego tej konkretnej wspólnoty religijnej, ale nadto wyważona dywagacja ETPC dotycząca *largo* kwestii dyskryminacyjnych, wolności sumienia i religii, odmowy uznania przez państwo pożańskiego związku religijnego spełniającego kryteria kwalifikacji państwowej, konieczności zachowania przez państwo zasady neutralności i bezstronności światopoglądowej, braku zabezpieczeń prawa krajowego przed arbitralnością w podejmowaniu decyzji przez organ parlamentarny i nieuprawnionego zaangażowania władz kościelnych (w tym przypadku katolickich) w procedurę parlamentarną.

Przede wszystkim ETPC przywołał kazusy kilku wspólnot religijnych, które na przestrzeni lat 2001–2018 zostały uznane przez państwo litewskie. Te dotyczyły Związku Baptystów Litwy, Litewskiego Zjednoczonego Kościoła Metodystycznego, Kościoła Adwentystów Dnia Siódmego, Związku Kościołów Zielonoświątkowych Litwy, Kościoła Nowoapostolskiego Litwy i wspólnoty Świadków Jehowy. W wyroku podkreślono także proceduralne „wątki” katolickie, czyli opinie miejscowych hierarchów Kościoła katolickiego (dominującego w państwie) w sprawie uznania przez parlament wniosku adwentystów oraz wspólnoty nowoapostolskiej, co poddano słusznej krytyce orzeczników ETPC.

W tym samym orzeczeniu odniesiono się do tego, że skarżące stowarzyszenie zarejestrowano w 2002 r. (zaraz po wspólnotach baptystycznych i metodystycznych), chociaż jedna ze wspólnot wyznających taką samą starą wiarę bałtycką uzyskała państwowe zarejestrowanie jeszcze w 1992 r. Jednocześnie zacytowano te fragmenty ze statutu stowarzyszenia, które określiły doktrynę tej wspólnoty i w tym miejscu wykorzystano to, że „Romuva jest

związkiem wspólnot wyznających wiarę bałtycką dążących do realizacji celów pierwotnej religii bałtyckiej, (...) kontynuuje tradycje wiary bałtyckiej, poszukuje harmonii z Bogiem i Bogami oraz przodkami, naturą i ludźmi, wyższa świętość przyrody jako najbardziej ewidentny przejaw boskości, promuje tradycyjny, moralny styl życia i odnalezienie własnej drogi do boskości, który tworzył się przez wieki”. W wyroku wykorzystano także te fragmenty statutu Romuwy, które odnosiły się tego, że „wiara bałtycka szanuje tradycyjne i inne religie uznane przez państwo” i „źródłem wiary jest nieprzerwana bałtycka tradycja duchowa”. Ministerstwo Sprawiedliwości zauważyło (to zostało podkreślone w orzeczeniu), że skarżące stowarzyszenie stanowi największą nietradycyjną grupę religijną na Litwie (według danych ze spisów powszechnych przeprowadzonych między rokiem 2001 a 2011 r. liczba zwolenników wzrosła czterokrotnie) i dawało to im szósty „wynik” w litewskim społeczeństwie, wyższy nawet od niektórych tradycyjnych związków wyznaniowych.

ETPC sporo uwagi poświęcił debacie sejmowej i roli parlamentu litewskiego w procedurze „uznaniowej”, co jest zrozumiałe, gdyż to temu właśnie organowi krajowe ustawodawstwo nadało uprawnienia do przyznania lub odmowy przyznania państwowego uznania związku wyznaniowego. W kwietniu 2018 r. grupa parlamentarzystów przygotowała projekt uchwały w sprawie przyznania skarżącemu statusu stowarzyszenia religijnego uznanego przez państwo i po uzyskaniu pozytywnej opinii różnych gremiów parlamentu (departament prawny kancelarii sejmowej, sejmowych komisji: kultury, praw człowieka, bezpieczeństwa narodowego i obrony) sprawie nadano dalszy bieg. W czerwcu 2019 r. odbyła się pierwsza debata sejmowa w czasie której wyklarowało się zdecydowanie negatywne stanowisko większości członków organu ustawodawczego w kwestii uznania Romuwy. Co prawda zwolennicy przyjęcia projektu uchwały podkreślali, że stowarzyszenie spełnia kryteria ustawowe do jego uznania przez państwo, w tym warunek powiązania z historią i tradycją Litwy, a także używali argumentów o konieczności zachowania pluralizmu religijnego w demokratycznym państwie prawnym i wskazywali na długi okres obecności w społeczeństwie litewskim (25 lat). Ci byli jednak w zdecydowanej mniejszości. Organ strasburski w wyroku z 8 czerwca 2021 r. przytoczył argumentację oponentów uchwały „uznaniowej” dla wnioskującego stowarzyszenia, a ta sprowadzała się głównie do wątpliwości związanych z tym, czy tradycję etniczną i pogańskie wierzenia Bałtów można zakwalifikować do kategorii pojęciowej utrwalonej tradycji chrześcijańskiej Litwy. W tym miejscu przytoczono dane statystyczne świadczące na niekorzyść tego stowarzyszenia i relacje w odniesieniu do litewskich katolików, gdyż według spisów statystycznych prawie 80% Litwinów to rzymscy katolicy, a tylko 0,04% całej populacji Litwy to zwolennicy skarżącego stowarzyszenia. Jednocześnie powołano się na opinie ekspertów z zakresu religioznawstwa,

według których wątpliwa jest kwestia uznania pogaństwa za „starą litewską religię”, a „pogaństwo w ogóle nie może być utożsamiane z jakąkolwiek religią”.

Należy podkreślić, że zaraz po pierwszym głosowaniu w parlamencie (wynik negatywny dla wnioskodawców) odbyła się druga debata i ponowne głosowanie w przedmiotowej sprawie, z tym że te obrady zdominowała grupa posłów tworzących frakcję parlamentarną „Za rodziną” i ich stanowisko poparte opinią Konferencji Episkopatu Litwy. Parlamentarzyści (a za nimi ETPC) przedstawili argumenty biskupów katolickich, według których „koncepcja starożytnego bałtyckiego religijnego była myląca i nie miała podstaw naukowych, gdyż nigdy nie było uniwersalnej i jednolitej starej religii bałtyckiej a Prusowie, Litwini i Łotysze stosowali różne bóstwa, obrzędy i zwyczaje. Zachowane rzekomo fragmenty tej wiary nie były niczym innym jak przesadami i obyczajami chłopskimi z odcieniem magii a ich znaczenie dla litewskiej tożsamości było przesadzone”. W tym głosowaniu sprawa Romuwy także „przepadła” i projekt uchwały „uznaniowej” nie został przez parlament przyjęty. W uzasadnieniu do odmowy przyjęcia tej uchwały powołano się na argumentacją pochodzącą z listu Episkopatu do Sejmu i dodano również elementy związane z litewskim pogaństwem i jego powiązaniem z rosyjskim (wcześniej radzieckim) KGB oraz ewentualną ocenę takiego uznania przez Litwę ze strony innych państw chrześcijańskich, w tym Polski i polskiego papieża.

Obszerne wywody sądowe przeprowadzone zostały w odniesieniu do kwestii dyskryminacyjnych w kontekście odmowy uznania państwowego związku religijnemu formalnie spełniającemu wymogi do uzyskaniu takiego statusu. Podmiot skarżący zarzucił bowiem państwu, że odmowa uznania była podyktowana nie uwzględnieniem kryteriów wynikających z przepisów ustawy wyznaniowej, ale podjęta na podstawie subiektywnych przesłanek organu państwowego motywowanych niechęcią do religii pogańskiej jako takiej. Kwestionowano „religijny” charakter stowarzyszenia, a także czy jest to religia, czy jedynie forma parodyjna wobec religii, podczas gdy wcześniej zarejestrowano Romuwę i nie występowały wątpliwości organów państwowych co tego, czy przekonania skarżącego stowarzyszenia osiągnęły wymagany poziom wiarygodności, powagi, spójności i znaczenia. Dodatkowo skarżące stowarzyszenie podnosiło, że było pierwszym niechrześcijańskim stowarzyszeniem religijnym, które nie uzyskało państwowego uznania, inaczej traktowanym niż inne stowarzyszenia pozostające w podobnej sytuacji. Chodziło tu o kazusy Litewskiego Nowoapostolskiego Kościoła oraz Związku Kościołów Zielonoświątkowych Litwy (obydwie to wspólnoty chrześcijańskie) o dużej mniejszej liczbie zwolenników, a uzyskanie ich uznania przez parlament odbyło się bez „większej” debaty sejmowej. Skarżący zarzucili również, że decyzja odmowna była związana z opinią litewskich hierarchów kościelnych i tej grupy parlamentarzystów, którzy w nieuprawniony sposób odnieśli się do powiązań Romuwy z obcymi służbami specjalnymi. Argumentem przeciwnym było stanowisko

ządu litewskiego sprowadzające się do tego, że odmowa była pochodną opinii środowisk naukowych, a nie religijnych (Kościoła katolickiego), a nadto podkreślono, że „w większości katolickich krajów Europy, takich jak Hiszpania, Polska i Chorwacja, żadne ruchy pogańskie nie cieszą się żadnym rodzajem uprzywilejowanego statusu w ich relacjach z państwem”.

W tym samym wyroku ETPC zauważył, że „w niniejszej sprawie odmowa uznania przez państwo nie wpłynęła na osobowość prawną skarżącego stowarzyszenia ani na jego zdolność do działania i praktykowania swojej religii. Status związku wyznaniowego uznanego przez państwo dawałby mu szereg dodatkowych przywilejów, a mianowicie prawo ministrów do zawierania małżeństw wyznaniowych, które miałyby skutek w postaci małżeństw cywilnych, prawo do nauczania religii w szkołach, prawo do wykorzystania czasu antenowego w celu nadawania swoich nabożeństw religijnych, zwolnienie z płacenia podatku gruntowego oraz prawo ministrów do otrzymywania świadczeń z ubezpieczenia społecznego na koszt państwa”. Ten fragment uzasadnienia wyroku dotyczył kwestii naruszenia art. 9 EKPC (wolność sumienia i religii). Powód powołał się na to, że konwencja została naruszona przez Litwę w takim zakresie, w jakim uniemożliwiono mu uzewnętrznianie swojej religii i przekonań, także w wymiarze wspólnotowym, a zastosowane ograniczenia nie były ani przewidziane w prawie, ani nie były konieczne w demokratycznym państwie prawnym. Decyzja parlamentu według skarżących miała arbitralny charakter, nie umożliwiono zastosowania środków odwoławczych, a nadto nie przewidziano skargi konstytucyjnej, gdyż ta była formalnie możliwa dopiero po dacie złożenia skargi do ETPC.

Trybunał w końcowej części wyroku zaznaczył, że jego zadaniem w kwestii stwierdzenia uzasadnionych różnic w traktowaniu było odniesienie się do oceny wystąpienia obiektywnego i rozsądnego uzasadnienia, czyli takiego, które realizuje uprawniony cel lub występuje brak proporcjonalności między środkami a celem do zrealizowania. Stąd też członkowie składu orzeczniczego (jednomyślnie) orzekli, że „odmawiając uznania przez państwo skarżącemu stowarzyszeniu władze państwowe nie przedstawiły rozsądnego i obiektywnego uzasadnienia dla traktowania skarżącego stowarzyszenia inaczej niż innych związków wyznaniowych, które pozostawały w odpowiednio podobnej sytuacji, a posłowie na Sejm, którzy głosowali przeciwko uznaniu przez państwo nie zachowali neutralności i bezstronności w wykonywaniu swoich uprawnień regulacyjnych”²⁴. W wyroku z 8 czerwca 2021 r. ETPC nie

²⁴ W kontekście rozważań składu orzeczniczego ETPC z 8 czerwca 2021 r. na temat bezstronności światopoglądowej państwa warto przywołać opinię W. Brzozowskiego, trafnie wpisującą się w dyskusję dotyczącą także tzw. nowych ruchów religijnych. Według tego autora „w Europie trwa bowiem debata na temat dopuszczalności odwoływania się przez państwo bezstronne światopoglądowo do treści, które ze względu na swoje znaczenie kulturowe są przez niektórych uważane za nieodłączny element dziedzictwa narodowego czy wręcz cywilizacyjnego bez którego Stary

rozwinął zbyt mocno motyw bezstronności i neutralności państwa w sprawach religii lub światopoglądu, ale przywołał za to przepisy litewskie (ustawę zasadniczą i ustawę wyznaniową), gwarantujące związkom wyznaniowym autonomiczną swobodę religijną, a ta w przypadku Romuwy została prawnie zabezpieczona już wcześniej poprzez fakt jej zarejestrowania. Jednocześnie w orzeczeniu znalazł się wątek Komisji Weneckiej przywołany w kontekście braku definicji religii w prawie międzynarodowym i potwierdził kompetencje władz państwowych (nie wyłączając w tym Litwy) co do przyjęcia rozwiązań w ramach ustawodawstwa krajowego, także w zakresie rejestracyjnym czy uznaniowym. W kontekście kazusu Romuwy ETPC zaznaczył obiektywne trudności w zdefiniowaniu pojęć typu: „sekta”, „kulty” czy „tradycyjna religia” i optował za odejściem od wymagań, „żeby wiara w Boga była konieczna do uznania czegoś za religię” (za przykład podano w tym miejscu religię buddyjską i hinduistyczną). Natomiast definicje tego rodzaju (jeśli będą zawarte w przepisach krajowych) winny być przejrzyste i klarowne, w przeciwnym razie mogą naruszać przyznane uprawnienia i w ten sposób dyskryminować.

Podsumowanie

Orzeczenie ETPC dotyczące Romuwy to odpowiedź sądu międzynarodowego na zasadne pytanie skarżącego stowarzyszenia religijnego, czy państwo może odmówić uznania państwowego organizacji religijnej spełniającej kryteria ustawowe. Stanowisko ETPC dotyczyło także szerszej problematyki dotyczącej wolności sumienia i religii, zakazu dyskryminacyjnego, braku zabezpieczeń w prawie krajowym przed arbitralnością rozstrzygnięć organów państwowych oraz zaangażowania władzy innych związków religijnych w procedurę funkcjonowania organu władzy ustawodawczej. W konkluzji przedmiotowego orzeczenia ETPC uznał brak rozsądnego i obiektywnego uzasadnienia dla innego traktowania Romuwy od innych stowarzyszeń religijnych i *de facto* zasadność skargi złożonej przez stowarzyszenie (stwierdził naruszenie art. 9, 13 i 14 EKPC). Jednocześnie w orzeczeniu podniesiono ważne kwestie merytoryczne i formalne związane ze statusem innych organizacji religijnych o profilu podobnym do skarżącego stowarzyszenia, funkcjonujących także poza porządkiem prawnym Litwy. Trybunał podkreślił, że przepisy litewskiej ustawy wyznaniowej różnicują pozycję organizacji religijnych, a uznanie takiej organizacji przez państwo gwarantuje im uprawnienia

Kontynent utraciłby swoją tożsamość, podczas gdy inni są skłonni dostrzegać w tego rodzaju działaniach dążenie do zawłaszczenia sfery publicznej przez tradycyjnie dominujące systemy religijno-swiatopoglądowe. Zob. W. Brzozowski, *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych*, [w:] A. Mezglewski (red.), *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, Warszawa 2014, s. 14.

edukacyjne w szkole zrównuje małżeństwa wyznaniowe z cywilnymi, zapewnia duchownym uzyskanie państwowych emerytur, a także czas antenowy w publicznych mediach. Stąd też zrozumiały był wniosek stowarzyszenia, a potem skarga do ETPC, tym bardziej że Romuva jako stowarzyszenie spełniała warunki dla uznania tej organizacji za tradycyjną dla kultury litewskiej, jej doktryna religijna nie była sprzeczna z zasadami porządku prawnego i moralnością publiczną, funkcjonowała na Litwie od 1992 r., zrzeszała sympatyków, których liczebność pozycjonowała ją jako szóstą wspólnotę religijną w państwie. Decydujące dla rozstrzygnięcia w tej sprawie było stanowisko litewskiego Sejmu jako organu, któremu przyznano uprawnienia do uznania państwowego związków religijnych. Dyskusja parlamentarna i debaty w sejmie dotyczyły tego, czy religia neopogańska należy do tradycji narodu litewskiego, z ugruntowaną historycznie i liczebnie pozycją Kościoła katolickiego. Zarzuty podmiotu skarżącego związane były z silnym i negatywnym wpływem duchownych katolickich oraz z nierzetelnymi opiniami ekspertów deprecjonujących pogaństwo jako religię lub światopogląd. W skardze podkreślano także brak występowania religii państwowej na Litwie, a w wyroku ETPC wskazywano na stanowisko rządu litewskiego odnoszącego się do wzorców innych europejskich państw katolickich (Hiszpania, Polska, Chorwacja) oraz brak definicji sekty w prawie litewskim. Dodatkowym argumentem za uznaniem powództwa Romuwy, wykorzystywanym w przedmiotowym orzeczeniu, była wątpliwa (niczym niepotwierdzona) teza o zaangażowaniu Rosji i KGB w działalność tego stowarzyszenia.

Wyrok z 8 czerwca 2021 r., korzystny z punktu widzenia Romuwy, miał bezpośredni wpływ na uznanie państwowe tego stowarzyszenia w 2024 r. Sejm zgodził się z argumentacją ETPC, choć wcześniejsze głosowania parlamentarne stanowiło dowód na to, że społeczeństwo litewskie jest wyraźnie zróżnicowane co do akceptacji obecności religii pogańskiej w tym katolickim państwie. Z drugiej strony widoczny jest wpływ orzecznictwa ETPC na funkcjonowanie instytucji państwowych, chociaż dyskusyjna pozostawać może zasada angażowania władzy ustawodawczej w przedmiocie uznania związków religijnych. Tego rodzaju kompetencje mogą być sprawnie realizowane przez organy władzy wykonawczej, np. ministra właściwego dla sprawiedliwości lub spraw wewnętrznych, a takie przecież rozwiązania sprawdziły się w praktyce innych państw europejskich.

Wykaz literatury

- Adamowicz H., *Noc Świętojańska jako „ochrzzczenie” pogańskiego świata*, „Kurier Wiłeński” z 23 czerwca 2023 r.
- Aitamurto K., Simpson S., *Modern pagan and native faith movements in Central and Eastern Europe*, Acumen, Durham 2013.

- Alisaukas V., *Dzieje chrześcijaństwa na Litwie*, PIW, Warszawa 2014.
- Borowik A., *Poganie z „Romuvos” żądają równych praw i czekają na decyzję Strasburga*, „Kurier Wileński” z 8 czerwca 2020 r.
- Brzozowski W., *Bezstronność światopoglądowa władz publicznych*, [w:] A. Mezglewski (red.), *Leksykon prawa wyznaniowego. 100 podstawowych pojęć*, C.H. Beck, Warszawa 2014.
- Chodyniecki K., *Próby zaprowadzenia chrześcijaństwa na Litwie przed r. 1386*, „Przegląd Historyczny” 1913, nr 18.
- Drozdowicz Z., *Neopoganizm w Europie Środkowej i Wschodniej – wybrane problemy badawcze*, „Przegląd Religioznawczy” 2012, nr 2(280).
- Jucas M., Luksaite I., Merkys V., *Lietuvos istorija*, Moksas, Vilnius 1988.
- Kosman M., *Zmierzch Perkuna, czyli ostatni poganie nad Bałtykiem*, Książka i Wiedza, Warszawa 1981.
- Kuznecoviene J., *Państwo i Kościół na Litwie*, [w:] G. Robbers (red.), *Państwo i Kościół w krajach Unii Europejskiej*, Kolonia Limited, Wrocław 2007.
- Masek C., *Status prawny sekt destrukcyjnych oraz nowych ruchów religijnych działających na obszarze Polski*, „Studia Prawnicze” 2017, z. 1.
- Maszkiewicz M., *Neopogaństwo na Litwie (zarys problematyki)*, „Nomos” 1994, nr 5.
- Nowina-Witkowski J., *Litwin utracony. Historia pewnej tożsamości*, „Rzeczpospolita” z 9 października 2025 r.
- Ochmański J., *Historia Litwy*, Zakład Narodowy im. Ossolińskich, Wrocław 1982.
- Okraska R., *W kręgu Odyna i Tryglawa. Neopoganizm w Polsce i na świecie (zarys problematyki)*, Rekonkwista, Biała Podlaska 2001.
- Pietrzak M., *Prawo wyznaniowe*, LexisNexis, Warszawa 2010.
- Sas-Zubrzycki J., *Bogoznastwo Słowian*, Książnica Wiedzy Duchownej, Lwów 1925.
- Tomasiewicz J., *Stare religie nowej ery. Główne nurty współczesnego neopogaństwa*, „Nomos” 1993, nr 3.
- Wiench P., *Neopaganism in Central and Eastern Europe*, „Społeczeństwo Otwarte” 1995, nr 4.
- Zieliński J., *Seimas parlament Litwy*, Wyd. Sejmowe, Warszawa 2003.

Summary

The Lithuanian state's refusal to recognise a neopagan religious community. Romuva's case before the European Court of Human Rights

Keywords: the right to freedom of conscience and religion, the pagan religious community, the state neutrality in ideological matters, the case of the European Court of Human Rights, Lithuania.

The European Court of Human Rights, in its ruling in the case of *Romuva v. Lithuania* from 2021, found that by refusing state recognition to this community, the Lithuanian authorities had not provided a reasonable and objective justification for treating this community differently from other religious organisations. According to the Tribunal's assessment, the principle of neutrality and impartiality of state bodies in matters of worldview was not observed, and

the Ancient Baltic Association Romuva fulfilled all the requirements set by the legislator for the recognition of this religious organisation by the state. Therefore, it was unanimously found that there had been a violation of Article 14 in conjunction with Article 9 and Article 13 of the European Convention on Human Rights. The aim of the article is to present the case of a pagan community in Lithuania and the difficulties in obtaining full rights on an equal footing with other religious communities.